

TEKNOLOGIA, (MIELI)KUVAT, HISTORIA: Imperialistinen menneisyys ja nykyisyys elokuvissa ja valokuvataiteessa

”Imperialismi on monimerkityksinen sana – liian monimerkityksinen ollakseen täysin käyttökelpoinen historiallisessa keskustelussa.” Näin aloittaa esipuheensa Philip D. Curtin (1971, ix) toimittamaansa kirjaan *Imperialism* vuodelta 1971. Hän nostaa väitteensä tueksi esimerkkejä menneiltä vuosisadoilta, Napoleonista britti-imperiumiin ja Leniniin. Esimerkeistä käy ilmi, että imperialismi on määriteltävissä historiallisesti lopulta vain sen (oletetuista) vastaideoologioista käsin. Vieläkin selvempää on, että imperialismi on eurooppalaisten ei-länsimaalaisiin kansoihin ja alueisiin kohdistuvaa toimintaa. Nykyisiä julkisia keskusteluja seurattaessa on helppo todeta, että asetelma on edelleen sama.

Vaikka menneinä aikoina vallinnut asenneilmapiiri läntisen kulttuurin ylivertaisuudesta on vuosikymmeniä sitten yhä enemmän haastettu ja ajatuksena torjuttu, voi kysyä, kuinka vahvana se jollain tasolla edelleen elää länsimaissa. Mielikuvissamme imperialismi on edelleen länsimaiden muiden kulttuurien hyväksikäyttöä ja hallintaa, ei koskaan päinvastoin. Jopa lännen kehitysapua kehittyviin maihin on pidetty luonteeltaan imperialismia jatkavana toimintana.

Elokuva on mielikuvitusta ruokkivia tarinoita, kuvia, maisemia ja mielle-yhtymiä. Tämän vuoksi nautimme elokuvasta. Elokuva on kuitenkin myös teknologiaa, ja teknologia oli puolestaan avainasemassa läntisen maailman kolonialismille ja imperialismille. Tykkiveneet ja tuliaseet, teollistuminen ja tehokkaat hallinto-organisaatiot mahdollistivat sen, että kohdemaat kyettiin valjastamaan osaksi eurooppalaisten, toisaalta Yhdysvaltojen talousjärjestelmiä.

Teknologialla on niin haluttaessa imperialistinen potentiaali. Kirjoittaessaan radion mullistavasta vaikutuksesta 1900-luvun viestintäteknologiaan Taylor (2005) toteaa, että musiikin soittaminen radiossa toimi radiota teknologiana promotoivana ohjelmistona. Kuitenkin samalla radio oli yksi niistä teknologioista, joita markkinoitiin modernin ideologian kautta. Yhdysvalloissa moderni (valkoinen) elämäntapa rinnastettiin esimerkiksi Amerikan alkuperäisväestön savumerkkeihin: intiaanipäälliköitä valokuvattiin (huom.) seisomassa radiovastaanottimen ääressä ironisen kommentarin kera. Taylor kutsuu tätä ”teknologiseksi imperialismiksi”.

Sähköinen viestintä- ja mediateknologia olivat länsimaista, ja vielä erikseen amerikkalaista modernia elämäntapaa – kuten Taylor (ibid.) nostaa esiin, myös varsinkin syrjäisemmiltä vanhan mantereen kolkilta saapuvat eurooppalais-siirtolaiset tutustuivat radioon ja muuhun teknologiaan vasta Yhdysvaltoihin siirryttyään. Kehitys vain voimistui toisen maailmansodan jälkeen, erityisesti 1950-luvun jälkipuoliskolta alkaen angloamerikkalaisen populaarimusiikin ja muun populaarikulttuurin tuotteiden alati kasvavan levityksen kautta. Epäilemättä vaikutusvaltaisimpana teknologiana toimi elokuva, erityisesti Hollywood-elokuva, jonka kautta ”amerikkalainen elämäntapa” kuvastoineen levisi ympäri maailmaa.

Elokuva onkin sikäli luontainen foorumi imperialismiin käsittelylle, että se syntyi imperialismiin huippuaikana 1800-luvun lopulla. Se osallistui ”imperialismiin projektin” rakentamiseen jo vakiintuneiden taiteenalojen, kuten kirjallisuuden, ja medioiden, kuten lehdistön, rinnalla. Liikkuvan kuvan kautta elokuva kuitenkin myös muutti imperialismiin representaatioita ja massakuluttamisen tapoja – (mykkä)elokuvan katsominen ei edellytä esimerkiksi lukutaitoa. Shohat ja Stam (2001, 368–369, passim.) toteavat, että ”elokuvallinen kokemus mobilisoi kansallisen ja imperialistisen omistamisen, itselle kuulumisen tunteen toiseutettujen ihmisten kustannuksella. (Ks. myös Mähkä 2013, 285–286, passim.)

Miellämme imperialismiin eurooppalaiseksi tai laajemmin länsimaiseksi ilmiöksi ja mentaliteetiksi, vaikka sitä ovat harjoittaneet myös muut kulttuurit ja yhteiskunnat. Ehkä mieltämisemme syy on ajatuksessa Euroopasta Rooman imperiumin perillisenä – yhdistettynä laajentumishaluiseen keskiajan katoliseen kirkkoon – mutta taustalla saattaa yhtä hyvin olla tiedostamaton euro- tai länsisentriinen ajatusmaailma. Kiina ja Japani ovat olleet keisarikuntia ja niiden politiikka imperialistista, mutta ajattelemmeko niitä, kun kuulemme sanan imperiumi, vai Roomaa ja aikanaan neljännessä maapallosta hallinnutta britti-imperiumia? ”Dollari-imperialismi” on meille tuttu ilmaus erityisesti kylmän sodan ajalta; ”ruplaimperialismista” ei sen sijaan puhuttu, vaikka Neuvostoliiton tavoitteet ja keinot saavuttaa valtaa kehittyvissä maissa olivat hyvin yhteneväiset Yhdysvaltojen kanssa. Ehkä Euroopassa taustana tälle on Neuvostoliiton julkilausuma ”anti-imperialismi” – angloamerikkalaisessa maailmassa valtion ja sen hallitseman Itä-Euroopan aluetta kutsuttiin ”Neuvostoimperiumiksi” (*The Soviet Empire*) ja jyrkimmissä lausunnoissa ”pahan imperiumiksi” (*Evil Empire*).

• • •

Tämän *Lähikuvan* numeron teemana on imperialismi. Aivan kuten Curtinin yllä siteeratussa ajatuksessa, emme yritä luoda imperialismista kokonaiskuvaa tai edes määritellä sitä. Sen sijaan numeron artikkelit ovat näkökulmia imperialismiin ja sellaisenaan osallistuvat teemasta käytäviin keskusteluihin yhden tutkimusartikkelin ja kolmen katsausartikkelin voimalla.

Raita Merivirta tarkastelee jälkikoloniaalisesta perspektiivistä Richard Attenborough’n vuonna 1982 ohjaamaa *Gandhi*-elokuvaa, joka käsittelee nimihenkilönsä elämää ja britti-imperiumin viimeisiä vaiheita Intiassa. Analyysissään Merivirta kiinnittää huomiota elokuvaan sisältyvään ristiriitaan: Vaikka elokuva on imperialismiin vastainen, siitä paljastuu eurosentriinen asenne. Tämä tulee kirjoittajan mukaan ilmi erityisesti Gandhia ympäröivistä lukuisista ns. valkoisista pelastajahahmoista, joiden kautta elokuvan tekijät rakentavat itselleen suotuisaa kuvausta imperialismistaan. Artikkelit painottaa

länsikeskeisen maailmankuvan syvään juurtuneisuutta ja kiinnittää huomiota valkoisuuden ja kaupallisuuden kytköksiin – teema, joka on yhä tänä päivänä ajankohtainen.

Taneli Hiltusen katsausartikkeli tarkastelee niin ikään Intian britti-imperiumin aikaista historiaa, mutta intialaisten elokuvien näkökulmasta. 1850-luvun lopulla tapahtunut *sepo*-kapina on 2000-luvun Bollywood-elokuvassa toiminut nationalistisena identiteetinrakennusaiheena, eikä brittihallinnon raakuutta peitellä, mutta elokuvissa kuvataan myös intialaisten väärinkäytöksiä. Hiltusen analyysissä Bollywood-elokuva toimii elokuvallisena imperialismin vastahistoriana.

Johanna Turunen tuo esiin imperialismiin kauaskantoisia, planetaarisia seurauksia näkökulmatekstissään, jossa kriittisen, anti-imperialistisen luennan kohteena on valokuvaaja Nick Brandtin *Inherit the Dust* -valokuvanäyttely ja sen tausta- ja promootiomateriaalit. Turusen mukaan Brandtin teoksissa Afrikan ahtaalle ajetuista villieläimistä piilee länsimaisille kolonialistisille valtarakenteille pohjautuva katsantotapa.

Damon Tringham ja **Rami Mähkä** tarkastelevat Tähtien sota -trilogiaa ”kaukaiseen galaksiin, kauan sitten” sijoitettuna reflektiona Yhdysvaltojen historiasta. Elokuvissa urheat kapinalliset lyövät ylivoimaisen imperiumin. Elokuvien hahmojen aksenttien analyysi paljastaa, että kapinalliset puhuvat amerikkalaisilla aksenteilla, kun taas pahan imperiumin johto keisarista ylemmään upseeristoon puhuu koulutetuilla englantilaisaksenteilla.

Numeroon sisältyy lisäksi **Juha-Matti Tammelan** raportti Koulukino ry:n myöntämän koulukinokoulu-sertifikaatin käyttöönotosta Maunulan yhteiskoulussa ja Helsingin matematiikkalukiossa, jotka ovat sitoutuneet ottamaan elokuvakasvatuksen kiinteäksi osaksi koulutyötään.

Porissa ja Jyväskylässä maaliskuussa 2020

Rami Mähkä ja Kaisa Hiltunen

Lähteet

Curtin, Philip D. (1971) Introduction: Imperialism as Intellectual History. Teoksessa Philip D. Curtin (toim.) *Imperialism*. New York: Harper & Row, ix–xxiii.

Mähkä, Rami (2013) Subverted and Transgressed Borders: The Empire in British Comedy and Horror Films. Teoksessa Raita Merivirta, Kimmo Ahonen, Heta Mulari ja Rami Mähkä (toim.) *Frontiers of Screen History: Imagining European Borders in Cinema, 1945–2010*. Bristol: Intellect, 283–303.

Shohat, Ella & Stam, Robert (2001) The Imperial Imaginary. Teoksessa Graeme Turner (toim.) *The Film Cultures Reader*. Lontoo ja New York: Routledge, 366–378.

Taylor, Timothy D. (2005) Music and the Rise of Radio in the Twenties America: Technological Imperialism, Socialization, and the Transformation of Intimacy. Teoksessa Paul D. Greene ja Thomas Porcello (toim.) *Wired for Sound: Engineering and Technologies in Sonic Cultures*. Middleton, CT: Wesleyan University Press, 245–268.

• • •

Tämä numero päättää kaksivuotiskauteni *Lähikuvan* päätoimittajana. Ne ovat olleet työntäyteiset kaksi vuotta. Ennen kaikkea ne ovat kuitenkin olleet hyvin antoisat kaksi vuotta. Olen oppinut paljon uutta niin hienoja julkaistuja

artikkeleita lukemalla kuin toimitustyöstäkin. Olen tavannut suuren joukon uusia ihmisiä, joihin en välttämättä olisi koskaan muuten törmännyt.

Suuret kiitokset *Lähikuvaan* kirjoittaneille hienoista artikkeleista ja muista teksteistä, kiireellisistä aikatauluistaan tinkineille refereille ammattitaitoisista ja rakentavista lausunnoista, *Lähikuvan* toimituskunnalle miellyttävästä työskentelystä sekä Lähikuva-yhdistykselle osoittamastanne luottamuksesta. Erityiskiitos toimitustiimille Päivi ja Antti taidokkaasta ja tehokkaasta työstä numerosta toiseen. Kiitos myös yhteistyökumppaneillemme, kuten kotimaisista tiedejulkaisemista ajaville tieteellisille seuroille, arvokkaasta ja antoisasta yhteistyöstä.

Kiitos sinulle, hyvä *Lähikuvan* lukija – aikakauslehti ilman lukijaa on vajaa aikakauslehti!

Rami Mähkä